

86-315
597-91

Fazilat Shukurova

CHOLGU IJROCHILIGI
TARIXIDAN

85/415
10-97

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VA SPORT ISHLARI
VAZIRLIGI
RESPUBLIKA METODIKA VA AXBOROT MARKAZI

Fazilat Shukurova

CHOLG'U IJROCHILIGI TARIXIDAN
(XARRATOVLAR SULOLASI)

*Oliy va o'rta maxsus madaniyat hamda san'at ta'lim muassasalari
uchun o'quv qo'llanma*

Toshkent - 2005

36/10/05

Murog'baev Elmurod Musa o'g.

96/eeeu

O'zbekiston davlat konservatoriysi Ilmiy kengashi tomonidan nashrga
tavsiya etilgan

Mas'ul muhartir: san'atshunoslik fanlari nomzodi,
dotsent *Sorjon BEGMATOV*

Muhartir: filologiya fanlari nomzodi,
dotsent *Halima YOLDOSHEVA*

Taqrizchilar: O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi,
professor *Ahmad ODILOV*

san'atshunoslik fanlari nomzodi,
dotsent *Botir MATYOQUBOV*

dotsent v.b. *Manzura AKMALJONOVA*

Shukurova, Fazilat.

Cholg'u ijrochiligi tarixidan (Xarratovlar suluosi): Oliy va o'rta maxsus madaniyat va san'at ta'lif muassasalari uchun o'quv qo'llanma. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi: Respublika metodika va axborot markazi, 2005.- 120 b.

Qo'llanmada o'zbek musiqa san'atida o'chmas iz qoldirgan Xarratovlar suluosi haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan. San'at namoyandalari hamda musiqa ijrochiligiga xos ma'lumotlar va nota namunalari o'z aksini topgan. O'quv qo'llanma musiqa san'ati sohasidagi oliy va o'rta maxsus ta'lif muassasalari talabalari hamda o'qituvchilari uchun mo'ljallangan.

MUALLIFDAN

Ma'lumki, o'zbek xalq musiqa san'ati o'zining qadimiyligi, an'analarga boyligi va sermazmuniqligi bilan ma'naviyatimiz sarhadlarida alohida ahamiyat kasb etib kelgan. O'zbek xalqining naqadar san'atsevarligi aynan uning san'atida o'z ifodasini topgan. Behisob folklor musiqa namunalari, chuqur ahamiyat kasb etuvchi mumtoz musiqiy meros, jahonga ko'z-ko'z qilishga arzigulik musiqa cholg'ulari - barcha-barchasi fikrimizga dalil bo'la oladi. Ayniqsa, musiqami ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish va tadqiq etish, O'rta Osiyo olimlarining olamshumul ishlaridan hisoblanadi. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Zaynulobiddin Husayniy, Najmuddin Kavkabiy Buxoriy, Abdurahmon Jomiy, Darvesh Ali Changiy, Abdurauf Fitratlarning yaratgan musiqiy risolalari bunga misol bo'la oladi. Ular musiqa ilmini alohida fan sifatida namoyon etgan allomalardir.

Musiqa ma'naviyatimizning ko'zgusi deyishadi. Bu o'rinda o'zbek xalqini nechog'lik buyuklikka ega ekanligini ko'rish mumkin. Musiqa cholg'ulari insoniyat ruhiyatiga xos, ma'naviyatiga mos, milliy an'analari negizida dunyoga keladi, yaratiladi. Qaysi xalqning ma'naviyati yuksak bo'lsa, musiqiy cholg'ulari ham mukammal bo'ladi. O'zbek musiqa cholg'ulari xilma-xil va turlichadir. Ular O'rta Osiyo xalqlarining o'tmis zamonalardan yuzaga kela boshlagan.

Tarixiy manbalarda bu haqda alohida bo'limlar va risolalar bitilgan¹. Amaliyotda, Sharq xalqlari ijrochilik an'alarida, musiqa cholg'ulari juda ko'p va rang-barang tarzda shakllanib, rivojlangan. O'zbek xalqining tanbur, dutor, g'ijjak, nay, chang, qonun, ud, rubob, surnay, karnay, nog'ora va doyra kabi musiqiy cholg'ulari shakllangan. Bu cholg'ularning har biri o'ziga xos va mukammaldir. Ularning o'z shakllanish tarixi, amaliyotdagi o'mi va mavqeい mavjud, shular qatorida chang cholg'usi ham qadimiy ajdodlarimizdan bizga merosdir. Zamonaliv chang yaratilgunga qadar o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lganligi manbalarda zikr etilgan.

¹ Al Forobiy (IX), Safiuddin Urmaviy (XIII), Ahmadiy (XIY), Abdurahmon Jomiy (XY), Darvesh Ali Changiy (XYI), Fitrat (XX).

Chang cholg'usining ibtidoiy shakli turlicha bo'lganligi, ya'ni "arpa"simon hamda ijro uslubi ham arfa kabi bo'lganligi ilm ahliga ma'lum. Dunyo xalqlarining jamiyat ravnaqiga yuz tutishi munosabati bilan, har bir xalqning milliy ruhi, g'ururi va qadriyati asosida o'z milliy merosi shakllana boshlanadi. Chang ham butun dunyo xalqlarida amalda bo'lgan arfasimon cholg'u, hozirgi ko'rinishda va shaklda takomillashgan desak adashmagan bo'larmiz. Agar zamonaviy chang tarixini A. I. Petrosyans², A. Odilov³, R. Ne'matov⁴ kabi mualliflar o'z kitoblarida yoritgan bo'lsalar, sharq changining shaklu-shamoyili va o'mi xususida Al Forobi, Firdavsiy, Ahmadiy, Navoiy, Darvesh Ali Changiy kabi allomayu-mutafakkir shoirlar o'z asarlarida ta'rif berganlar. Biz o'zimizning kamtarona risolamizda cholg'u xususida emas, balki hayotini shu cholg'u ijrochiligi bilan bog'lagan, hamda o'zgacha takomillashtirib, rivojlanirishga muvaffaq bo'lgan Xarratovlar sulolasi haqida so'z yuritamiz. Ya'ni, o'zbek musiqa san'atida alohida o'ringa ega bo'lgan Matyoqub Xarratov, o'zbek musiqa san'ati shakllanishi va rivojida samarali faoliyat ko'rsatgan Matyusuf Xarratov, hamda ota-bobosining ishini davom ettirib, bir qator shogirdlar tarbiyalagan, chang sozining dovrug'ini jahonga taratishda o'z ulushini qo'shan san'atkor – changchi Fozil Xarratovlar hayoti va ijodiy faoliyati xususida fikr yuritamiz.

Shu nuqtai nazardan kitobning birinchi bo'limi ushbu sulola asoschisi, tarix zarvaraqlarida nomlari bitilgan san'at va madaniyat namoyandasi Matyoqub Xarrat faoliyatiga bag'ishlangan. Ikkinci bo'limda ustozning o'g'li Matyusuf Xarratovning ijodiy faoliyati xususida so'z yuritiladi. Uchinchi bo'limda sulola davomchisi Fozil Xarratov bilan bog'liq bo'lgan turli yo'naliishlardagi ijodiy jarayon yoritilgan. Qolaversa, muallifning ustoz bilan bo'lgan ustoz-shogirdlik jarayoni, ijodiy hamkorlik rishtalari va konsert ijrochilik faoliyati xususida so'z yuritiladi. To'rtinchi bo'limda taniqli san'at arboblарining ustoz haqidagi fikr va mulohazalari joy olgan. So'ngra ustozning chang soziga moslashtirgan nota namunalarini keltiriladi, ularning sharxi zikr etiladi. O'yaymizki, ushbu ish o'quvchi-

² Петросян А. Инструментоведение. Т., Узбеконографияшат, 1951.

³ Odilov A. Chang darsligi. T., O'qituvchi, 1976.

⁴ Ne'matov R. Davrim sadosi. G'ulom nom. nashnyot, 1991.

mushtariylarga har tomonlama ma'lumot olishlari uchun bir manba vazifasini o'taydi.

Muallif risolani yaratish jaryonida har tomonlama ko'mak bergen san'at sohiblariga, ustozlarga chuqr minnatdorchilik bildiradi.

YODNOMA

XX asr o'zbek musiqa tarixida ulkan nom qoldirgan, xalqimiz sevgan sozanda-san'atkor nomlarini eslaganimda, birinchi navbatda ko'z oldimda ajoyib otashnafas inson, zukko san'atkor, changchilarining sardorlaridan biri bo'lmish, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, dotsent Fozil Xarratov namoyon bo'ladi. Bu ulug' inson, mohir sozanda va pedagog bilan birinchi gal Toshkent davlat konservatoriyasida studentlik davrimizda tanishganimizdan boshlab, do'stligimiz rishtalari umrining oxirgi daqiqasigacha uzilmasdi. Do'stim 1956 yili konservatoriyanı bitirishda, Davlat imtihonida o'zbek mumtoz kuylari, hamda Ovrupo va rus klassik kompozitorlarining mashhur asarlarini nozik did bilan mohirona ijro qilganda, zalda o'tirgan tomoshabinlar uzoq gulduros qarsaklar bilan olqishlaganlarini guvohi bo'lganman.

Do'stim Fozil Xarratov ota meros kasbni bolaligidan egallahsga kirishdi. Alloh bergen iste'dodi bilan u musiqa olamiga kirib keldi va otasidan chang sadolari sirlarini puxta o'rgandi, sozanda sifatida turli musiqiy ansambl, guruhlar bilan konsertlarda faol qatnashdi va o'z repertuarini kun sayin boyitdi. Konservatoriya o'qib yurgan kezlaridayoq u yakka ijrochi sifatida musiqa shinavandalarining hurmat-e'tiboriga sazovor bo'lgan edi. O'qishni bitirgach, u o'ziga xos ijrochilik uslubini egallagan san'atkor sifatida shuhrat qozondi. U Moskva va boshqa yirik shaharlarda, Belorussiya, Ukraina, Tojikiston, Kavkaz va Boltiqbo'y respublikalari va Xitoyning yirik shaharlarda hamda turli san'at festivallarida o'tkazilgan konsertlarda o'z ijrosi bilan tomoshabin-tinglovchilarini lol qoldirib, olqishlarga sazovor bo'ldi. U ijro etgan asarlarni befarrq tinglash mumkin emas edi. Uning mahoratiga qoyil qolib, faxrlanar edi.

Albatta, har qanday san'at sirlarini osonlikcha o'zlashtirib bo'lmaydi, bunga Alloh bergen iste'doddan tashqari tinib-tinchimastilik, mehnat, mijja qoqmay izlanishlar, ichtirob chekishlar yotadi. Foziljon do'stim

ham tinib-tinchimas, mehnatkash, izlanuvchan san'atkor edi. U o'z kasbini sevardi, san'at ahlini hurmat qilardi, lekin san'atga adashib kirib qolganlar to'g'risida kuyib-yonardi. Respublikamizda zamonaviy professional musiqa san'atining barcha tarmoqlarini rivojlantirish jarayonida tug'ilgan muammolarga ayrim mansabdor shaxslarning san'atga, san'atkorlarga bilib-bilmay qilgan nohaq munosabatlariiga befarq qarolmas edi. U yonardi, yuraklari abgor bo'lganida, O'zbekiston kompozitorlar uyushmasiga yuragini bo'shatgani kelardi va biz bir piyola choy ustida muloqotda bo'lar edik. Ayrim masalalar, muammolarning yechimini topishda, do'stimni tinchitishga yordam berardim. U har doim suhbat jarayonida shunday derdi: "Musiqiy san'at, barcha san'atlar orasida eng nozik, insонning go'zal his-tuyg'ularini namoyon qila oladigan san'atni nihoyatda e'zozlash darkor, "fals" bo'imasligi kerak, haqiqiy san'atkoring his-tuyg'ulari juda nozik bo'ladi. Ular ijrochilik mahoratlari bilan xalqning badiiy-estetik saviyasini ko'tarishi lozim. Busiz musiqa san'atining hojati ham qolmaydi, san'at abadiyatga chorlashi darkor, deb tushunaman. Shuning uchun o'z ustida ishlamagan, yoki san'atga adashib kirib qolgan mansabdolarni qilmishlariga chidab turolmayman". - derdi.

Do'stim Foziljon Xarratovning ijodiy rejali ulkan edi. U o'z repertuarini o'zbek mumtoz kuyulari, O'zbekiston va qardosh respublikalarni, hamda jahon mumtoz kompozitorlarning noyob asarlari bilan boyitib, konsert dasturlarida ijro qilishlarini musiqa shinavandalarli betoqatlik bilan kutardilar. Uning mahoratli ijrosi bayramga aylanib ketardi. Ilhombaxsh ijrochilik san'ati bilan, Ona Vatanga, mehnat ahliga bo'lgan mehr-muhabbati bilan yashadi va xizmat qildi. U mohirona san'ati va pedagoglik faoliyati bilan san'atkor deb atalmish ulug' e'tiqod ufqlarini yanada kengaytirdi. Ming afsuski, do'stim Foziljon Xarratov 1971 yili bevaqt olandan ko'z yumdi. Ruhi shod. oxirati obod bo'lsin.

JABBOROV Ahmad Hamidovich
*O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi,
 Ikkinci Jahon urushi nogironi,
 O'zbekiston davlat konservatoryasi
 professori, musiqashunos*

MUHAMMAD YOQUB XARRAT
 (MATYOQUB XARRATOV)
 (1867-1939)

MUHAMMAD YOQUB XARRAT

O'zbek musiqa san'ati rivojiga munosib hissa qo'shib, el ardog'i, xalq hurmatiga sazovor bo'lgan o'tmish ustoz san'atkorlar orasida Muhammad Yoqub Xarrat (Matyoqub Xarratov)⁵ ning nomi alohida hurmat bilan tilga olinadi. Uning nomi o'zbek mumtoz musiqa merosi zarvaraqlarida munosib o'rmini topgan.

Matyoqub Xarratov zamonasining bilimdon san'atkori, musiqiy cholg'ulardan g'ijjak, dutor, doira ijrochiligidini yaxshi bilgan. Ayniqsa tanbur ijrochiligidagi mohirlikka erishgan ustoz san'atkordir. U Xorazm maqomlarining bilimdoni hamda mohir ijrochisi, taniqli arbob Komil Xorazmiyning izdosh shogirdlaridan va tadqiqotining davomchilaridan biridir.

Xarrat boba nomi bilan mashhur bo'lgan Matyoqub Xarratov Xorazm vohasi, Xiva shahrining yaqinidagi qishloqlarning birida hunarmand oilasida dunyoga keladi. Avlodiy yog'och ustalari bo'lib, otasi Qurbon ota ham shu kasb orqali Xarrat laqabi bilan mashhur bo'lgan⁶. Matyoqub Xarratov oilasining mashg'uloti bilan ulg'aya boshlaydi. Uning san'atga bo'lgan ishtiyoqi ham oshib, tez orada oshkora bo'ladi. Buni sezgan otasi usta Qurbon farzandini davrining ziyoli kishilaridan biri, xorazmlik taniqli olim, musiqashunos, shoir hamda bastakor Pahlavon Niyoz Mirzaboshi Komilga shogirdlikka beradi. Shu davr Xorazmda Pahlavon Mirzaboshi yirik musiqashunos sanalardi. U musiqanigina emas, balki adabiyotni ham yaxshi bilgan, yaxshigina she'rlar bitadigan shoir edi. Shu bilan birga tanbur chertib, g'ijjak chalishni ham maromida bilar edi. Matyoqub Xarratov 17 yoshigacha ustozi qo'lida tarbiya oladi. U musiqa ilmi, cholg'ular chalish bilan birga xattotlik ilmidan ham saboq oladi. Natijada, husnixa tilga ilg'or, musiqada mohir san'atkor bo'lib oladi. Pahlavon Niyoz Mirzaboshining tavsiyasi bilan Matyoqub yetishadi. Pahlavon Niyoz Mirzaboshining tavsiyasi bilan Matyoqub Xarratov xon saroyidagi maqomchilar ansambliga musiqachi va xat ko'chiruvchi xattot sifatida ishga qabul qilinadi.

⁵ Muhammad Yusuf Xarratning ismi amaliyotda Matyoqub Xarratov bo'lib tanilgan. Biz ham shu nomni asos qilib olamiz.

⁶ Odatga ko'ra Xorazm vohasida yog'och buyumlar yasab, shu bunaq bilan shug'ullanuvchilarni Xarrat deb atashgan.

"Muhammad Rahimxon Soniy saroyida, shu paytda... Komil Xorazmiy rahbarligidagi maqomchilar ansamblida Avaz dorchi, Abdurahmonbek tanburchi, Abdujabbor maxsum, Majid Qambar kabi mashhur sozanda va go'yandalar bor edi" - deb yozadi Matniyoz Yusupov.⁷

Matyoqub Xarratov o'z zamonasining ilg'or san'atkori davrasida faoliyat ko'rsata boshlaydi. U Xorazm maqom yo'llarini o'zlashtirish bilan birga ustozining ilmiy-tadqiqot ishlarida ham faol qatnashadi. Ayniqsa, tanbur chizig'ini ixtiro qilishda, Xorazm maqomlarini xatga tushirishda ustoziga ko'maklashadi. Uning Xorazm maqomlarini yaxshi idroklashining sabablaridan biri ham shundadir. Chunki, manbalarda Matyoqub Xarratov Xorazmning olti yarim maqomini yaxshi bilgan, degan fikrlar bayon etilgan. XX asning 20-yillardan boshlab, Xorazmda Sho'ro hukumati o'rnatalidi. 1921-22-yillar Matyoqub Xarratov mahalliy inqilobiy idorada kotiblik vazifasida ishlaydi. So'ngra, 1923-yil Xivada tashkil etilgan bolalar musiqa maktabida o'qituvchilik faoliyatini olib boradi. U musiqa maktabida shu davr bolalariga xos yangi o'quvta'lim usullarini qo'llashga intiladi. Sinflarda ommaviy shaklda qo'shiq aytish, mumtoz va xalq musiqalarini tinglash-idroklash, yangicha nota yozish savodini o'zlashtirish masalalariga alohida e'tibor bilan yondoshadi. Bu haqda K. Alimbaeva va M. Ahmedovlar yozadilar: "1923-yili Xivada musiqa maktabi ochiladi. Matyoqub Xarratov o'zbek xalq cholg'ulari bo'limida o'zbek musiqasidan dars beradi"⁸.

Iqtidorli yoshiarning mohir san'atkor bo'lib yetishishlariga o'z hissasini qo'shadi. Matyoqub Xarratov shogirdlarining nomlari el orasida hurmat ila tilga olina boshlaydi. Uning sabog'ini olgan Mamadsafо tanburchi, Yunus tanburchi, Asqar tanburchi, Matpano tanburchi va xonanda Matyusuf tanburchilarining nomlari musiqaniz rivojidamuhim o'rinn tutadi.

1934 yilda mashhur musiqashunos olimlar Yelena Romanovskaya va Ilyos Akbarovlar Xorazmda ijodiy folklor-etnografik ekspeditsiya safarida bo'lishadi. Bu safar sharofati o'laroq juda ko'p musiqa va

⁷ Yusupov M. Xorazm maqomlari. I tom. T., 1980. 10 b.

⁸ Алимбаева К., Ахмедов М. Народные музыканты Узбекистана. Т., 1959. 7 б.

qo'sbiqlar, jumladan "Navo", "Dugoh", "Iroq", "Buzruk", "Rost", "Segoh" va "Panjoh" kabi Xorazm maqom namunalari yangi qabul qilingan Ovropa notasiga solinadi. Shunindek, Matyoqub Xarratovning tanburdag'i ijrosi orqali Xorazm maqomlari notalashtirildi. Shu asosda "Xorazm klassik musiqasi" nomi bilan kitob chop etildi. "Xorazm klassik musiqasi" to'plamni O'zbekiston san'atshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti homiyligida alohida kitob qilingan.⁹ Matyoqub Xarratovning o'zi esa Toshkentga ishga taklif etiladi. Uning ijrosidagi musiqa namunalari plastinkalarga yozib olinadi. Ustozning juda ko'p niyatlari bor edi, ular yetolmagan, ado etolmagan ishlarni shogirdlari davom ettiradi. Ulardan biri Matniyoz Yusupov Xorazm olti yarim maqomini notaga olib, 1972 yilda alohida kitob holida nashr ettiradi. Ustoz darajasiga yetib, kelajak avlodga qoldiradigan munosib merosi bor ijodkor tarixda qolishi muqarrar. Ustozning hayoti ko'p sonli shogirdlari, farzandlari hayotida (o'g'li – Matyusuf Xarratov, nabirasi – Fozil Xarratov) davom etadi. Butun umrini san'atga bag'ishlagan Matyoqub Xarratov 1939 yili 73 yoshlarida Xiva shahrida vafot etdilar.

⁹ Романовская Е. Хорезмская классическая музыка. Ред. Акбаров И. Записи от Мухаммад Якуб Харратова. Т. Узбекфиз. 1939. (научно-исследовательский институт искусствознания).

MATYUSUF XARRATOV
(1889-1952)

MATYUSUF XARRATOV

Matyusuf Xarratov - Xorazm madaniy muhitining eng ilg'or va fozil kishilaridan biri, taniqli bastakor, mohir sozanda va xonanda, benazir shoir va pedagogdir.

Matyusuf Xarratov 1889 yil Xorazm viloyatining Xiva shahridagi Shayxlar qishlog'ida mashhur maqom bilimdoni Matyoqub Devonzoda Xarrat oilasida tug'ildi. Bolalik chog'ini ajoyib musiqachi Xoji Niyoz bobosining uyida o'tkazadi. Matyusufning musiqaga bo'lgan qobiliyati juda erta uyg'ongan. Ota-onalari boladagi musiqaga bo'lgan kuchli intilishni ko'rib, Pahlavon Niyoz Mirzaboshining katta o'g'li Marasul Niyozga shogirdlikka beradilar. Matyusuf ustozidan musiqi nazariyasini hamda cholg'ularda ijro etishdan tashqari husnixat, arab va fors tillarini hamda she'r yozishni o'rganadi. Keyinroq mashhur musiqachilardan Matyoqub Pozachi (ashulachi), Qalandar Do'nmas (changchi), Masharit Qambar (dutorchi) va Qurbon Sozchi (garmonchi) kabi ustalardan musiqi ijrochilik an'analarini o'rganadi. O'sha vaqtarda musiqachilik hunari bilangina tirikchilik o'tkazish qiyin bo'lgani uchun, Matyusuf bir vaqtning o'zida bobosidan duradgorlikni ham o'rganadi. 25 yoshga yetgach, Xarratov musiqachi bo'lib taniladi. Uni to'ylarga va bayramlarga tez-tez taklif qila boshlaydilar. Matyusuf Xarratov Xorazmda Sho'ro hukumati o'matilishi bilan (1920-y.) mакtablar, klublar, choxonalar tashkil etishda faol qatnashadi. U 1923-yildan boshlab Xiva musiqi maktabining direktori lavozimida ishlaydi va milliy cholg'u musiqasi bo'limini boshqaradi.

Matyusuf Xarratov 20-yillarning oxirida xalq musiqi namunalarini yozish sohasidagi ishlarni keng rivojlantirib yuborgan Samarcand ilmiy-tekshirish institutiga chaqiriladi. Bu dargohda u Domla Halim Ibodov va Hoji Abdulaziz Abdurasulov bilan birga Xorazm maqomlari va ijro yo'llaridan dars beradi. Shu bilan birga ilmiy-tadqiqot ishlariiga aralashib, bir qancha Xorazm ashulalarini yozib olinishida ishtirot etadi. Bu ashulalarning ayrimlari institutda nashr etilgan "Farg'ona, Buxoro va Xiva ashulalari" to'plamiga kiritilgan. Matyusuf Xarratov 1935-yili O'zbekiston Radiokomiteti qoshidagi ansambliga ishga o'tadi.

Chang sozi Matyusuf Xarratovning eng sevimli musiqi asboblaridan biri edi. Lekin, bu asbob diapazonining kichikligi va diatonik tuzilishi unda turli xalqlarning asarlarini ijro etishga imkon bermas edi. Aytib o'tish joizki, oldingi changlar diatonik tovushqatorda va ixchain shaklda ishlangan edi. Asbobning noqulaylik tomonlaridan yana biri — yangi piyesani ijro etishdan oldin uni qaytadan (naya qarab) sozlash kerak bo'lar edi. M. Xarratov asbobni takomillashtirish ustida o'ylay boshlaydi. Bu izlanishlar natijasida changning yuqori registrini qo'shimcha torlar bilan boyitish hisobiga kengaytiriladi. Cholg'uning bunday o'zgartirilishi musiqi jamoatchiligi tomonidan ma'qullanadi.

Matyusuf Xarratovning yaxshi xislatlaridan biri shu ediki, u doim yangi narsalarni o'rganish, malakasini oshirish ustida ishlardi. Tanilgan musiqachi bo'lishiga qaramay, u 1936-yilda Toshkent konservatoriyasining kompozitsiya sinfi bo'yicha tayyorlov bo'limida o'qiydi.

Matyusuf Xarratov 1937-yil Moskvada bo'lib o'tgan O'zbekiston adabiyoti va san'ati kunlari munosabati bilan N. N. Mironov rahbarligida tashkil etilgan xalq cholg'ulari orkestri tarkibida changchi sozanda sifatida ishtirot etadi. Shuningdek, Belorussiya respublikasida bo'lib o'tgan konsertlarda qatnashadi. "Sayil va kolxozi to'yi" insenirovkasidagi "Mustahzod ufori" raqsi uning musiqasi asosida sahnalashtirilgan.

Matyusuf Xarratov o'z ijodini keyingi yillarda O'zbek davlat opera va balet teatri qoshidagi sozandalar ansamblida musiqachi sifatida davom ettiradi.

U Ulug' Vatan urushi yillarida "Sevikli Vatan", (1941-y., M. Xarratov she'ri va musiqasi), "Bahodir yigitlar" (1941-y., M. Xarratov musiqasi, Oybek she'ri), "Qahramon uchuvchilar" (M. Xarratov musiqasi, Z. Diyor she'ri), "Farhod ufori" (1943-y., cholg'u musiqasi), "O'zing" (M. Xarratov she'ri va musiqasi) va boshqa shu kabi ashulalarini yaratdi. M. Xarratov ashulalarining ohangi xalq ashulalariga yaqin, mavzulari zamon voqelegi bilan bog'langan.

Bobojon Tarrohning¹⁰ yozishicha: "Shoirning nomi Muhammad Yusuf. Otasining ismi Yoqub Xarrat Devon bo'lg'on. Bu odam olti

¹⁰ B. Tarrox (1878-1975) Xivallik tarixchi va tazkiranasiv (shoir, sozanda hayoti va ijodi haqidagi asarlari yaratuvchi shaxs).

yarim maqom sozini to'liq bilgan. Muhammad Yusufning adabiy nomi Chokar bo'lib, bu nomni Muhammad Rahimxon ikkinchi qo'ygan.

"Chokar Shayxlar degan qishloqda qozi Inoyat oilasida tug'ilgan.

Uning otasi olti yarim maqomni to'liq bilgani uchun, Chokarni mutrib oilasidan chiqqan desa bo'ladi. Chokar to'rt ilmga ega bo'lgan: birinchidan, olti yarim maqom sozini bilg'on; ikkinchidan, xushqalam kotib bo'lgan, uchinchidan, romalni¹¹ bilg'on, bu borada ustozi Avaz O'tar bo'lg'on; to'rtinchidan, tabibchilikni bilg'on. Chokar devon tartib berg'an"¹².

Demak, o'z zamonasining musiqa biligomni sifatida bu vohaga xos olti yarim Xorazm maqomlarini ijro yo'llini bilgan. Tanbur chertishda mohir va ibratlari bo'lgan. Uning xushqalamligi, Hasanmurod Qori Laffasiy ta'rifida quyidagicha: "... Chokari eski diniy maktablarda o'qib savodlik bo'ladir. Xat mashqini (xattotlik-husnixat) otasidan o'rganib xiyla xushxat, xushxon bo'lg'oni sababli Muhammad Rahimxon Chokarg'a turli bayoz (tanlangan she'riy va adabiyot nafislik asarlarni qoragichdan, ya'ni original nusxadan oq - ommaviy mutolaa uchun husnixatga olish uchun devonlar yozdiradur.)"¹³

M. Xarratov romalni bilganini izohlab, u yaratgan adabiy merosni qayd etish joizdir. Chokar shoir sifatida uchta devon yaratib, bizga boy madaniy meros qoldirdi.

"G'azaliyoti Chokar" nomli birinchi devonida shoirning 4288 misradan iborat 283 g'azali, ikkinchi devonida 5044 misradan iborat 389 g'azali va uchinchchi devonidan esa 856 misradan iborat 100 dan ortiq g'azali o'rinni o'rgan. Shuningdek shoirning Abu Rayhon Beruniy nomli sharqshunoslik institutida 125 sahifadan iborat qo'lyozma daftari ham mavjud bo'lib, bu daftarda uning so'nggi yillarda yaratgan she'rlari saqlanmoqda. Uning ishqiy lirik qo'shiqlarining ba'zilari o'ychan oshtiqlarning ichki tuyg'ularini ifodalasa, boshqalarini Xorazm laparlari ruhiyatini aks ettiradi. "O'zing", "O'Immagaysiz", "Ey, mehribonim", "Mustahzod" va boshqa qo'shiqlari xalqimiz orasida sevib aytib kelinmoqda. Bu qo'shiqlarning barchasi urush yillari yozilgandir. Bundan

tashqari, "Kolxoz to'yi", "G'ayrat paxtagi", "Paxtani tering", "Mudofaa marshi", "Zindabod Dehqoniy", "Chinidani paxta" kabi kuy va qo'shiqlari bor. Bu kuy va qo'shiqlarning musiqa xalq kuylariga yaqindir.

Quyida Chokarning "Navo" maqomi talqinida aytildigan g'azalidan bir bayt keltiriladi:

*Qatl etarga ishq elin qoshi -
kamonim sizmusiz,
Yoki jon baxsh etgali
isonishonim sizmusiz.*

"Dugoh" maqomi taronasida aytildigan:

*Keling, bu kecha pinhon, o'Immag'aysiz,
Ayo mahbubi jonon, o'Immag'aysiz.*

M. Xarratov davlat va jamiyat ahamiyatiga molik xizmatlari uchun munosib taqdirlandi. U 1921-yilda Xorazmning "Qizil bayroq", 1924-yilda "Mehnat Qizil bayroq" ordenlarini, shuningdek 1944-yilda O'zbek madaniyatining taraqqiyotidagi barakali xizmatlari va yosh sozandalarni tarbiyalashdagi xizmatlari uchun unga "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi" faxriy unvoni berildi.

Matyusuf Xarratov - Chokar 1953-yilda Toshkentda vafot etdi. Uning nomini abadiylashtirish maqsadida 1962-yilda Urganchdag'i Xorazm viloyat musiqa bilim yurtiga Matyusuf Xarratov nomi berilgan. Matyusuf Xarratovning to'rtta farzandi bo'lib, ulardan eng kattasi Muslima opadir. U teatr aktrisasi, Ulug' Vatan urushi front konsert brigadasining veteranasi. Ular to'umrining oxirigacha Toshkent shahrida yashagan va 1990-yil 12-iyunda vafot etganlar. O'g'illari Tohirjon va Komiljonlar Vataniimizni nemis-fashistlaridan himoya qilishda jon fido qilganlar. Kenja farzandi Foziljon esa otasi izidan borib, mohir changchi bo'lib yetishdi.

¹¹ "Roma" - Aruz vasni o'chevlari, ya'ni bahrlardan biri.

¹² Bobojon Tarob. "Xorazm navozandalari" T., 1994., 82-85 h.

¹³ Xasanmurod Qori Laffasiy. Xiva shoir va adabiyotchilarining tarjimat hollari. T., 1963.

FOZIL XARRATOV
(1924-1971)

FOZIL XARRATOV

IJODI, IJROCHILIK VA USTOZLIK FAOLIYATI

Fozil Xarratov o'z davrida el-yurt hurmatiga sazovor bo'lgan hamda, mohir chang cholg'uchisi bo'lganligi respublika musiqiy jamoatchiliga ma'lum. Xalq sevgan changchi, shuningdek iste'dodli ustoz san'atkor, qisqa umr ko'rgan bo'lsada, keyingi avlod uchun munosib meros qoldirdi desak adashmagan bo'lamiz. U Xiva shahrida, san'atkor Matyusuf Xarratov oilasida tavallud topdi. Bolalik yillari ko'hna Xiva shahrida o'tdi. Oiladagi ijodiy mubit, yorqin ijrochilik taassurotlari yosh Fozil qalbida sozandachilik san'atiga bo'lgan mehrini alanga oldiradi. Umumta'lim maktabida o'qib yurgan kezlaridayoq u musiqa olamiga kirib bo'lgan edi. Tabiat odamga cheksiz nur, iste'dod bergen ekan - uni ardoqlash lozimligini yosh Fozil Xarratov yaxshi bilardi. U otasi ijrosidagi Xorazm xalq musiqalari bilan birga, turli-tuman xalq cholg'u kuylari ijrosini eshitib, diligga jo qiladi va musiqaga ishqqi tushadi. Uning yuragida cholg'u ijrochilik san'atiga bo'lgan o'ziga xos muhabbat, ishtiyoyq borgan sari o'sib boradi.

Ma'lum bo'lishicha, Matyusuf Xarratov xonardonida o'z davriming ilg'or kishilar, masbhur shoirlar, bastakorlar, sozanda-ijrochilar yig'ilishib turar ekan. Uyida o'tkazilgan ijodiy bellashuvlar, qiziqarli musiqiy suhbatlar, ijodiy yig'inlar yosh Fozil Xarratovda unutilmas taassurot qoldirdi. Oilaviy sharoitda u dastavval doira sozini chalishni mashq qila boshlagan. Otalari tanbur chalib, kuylashni boshlagan zahoti yosh Foziljon doirani olib, jo'rlik qila boshlar edi. Buni ko'rgan otasi zavqlanib, o'g'lim sozanda-san'atkor bo'lishiga qat'iy ishonch hosil qiladi. Otasi o'g'lidagi musiqaga bo'lgan bunday intilishni, ishqibozligini e'tiborga olib, doira cholg'usidan tashqari garmon, rubob, tor, nay, g'ijjak va chang cholg'ularini astoydil o'rgata boshlaydi. Fozil Xarratov chang cholg'usiga alohida mehr qo'yadi. Tez orada chang sozida mustaqil, erkin ijo etishni o'zlashtirib oladi. Aytish joizki, otasi Matyusuf Xarratov tanbur, dutor, doiradan tashqari chang sozini ham mukammal bilgan. Yillar davomida otasi rahbarligida chang ijrochiligining noyob

96 (ccc)
36.94 (c)

sirlarini qunt bilan o'zlashtiradi. Garmon, tanbur, skripka, dutor, doira ijrosini o'rganadi. Turli sozlarda muvaffaqiyat bilan ijro qilgan bo'lsalarda, Fozil Xarratov changning sehrli tovushi, undagi ijro imkoniyatlarining boyligiga yurakdan mehr qo'ydi.

Fozil Xarratov chang sozida turli xil musiqiy asarlarni o'rganib, changchi sozanda sifatida ulg'ayadi. Vaziyat yosh changchi Foziljon Xarratovga kelajakda sozandachilik yo'lidan ketishiga zamin yaratadi. 1947-yili u Hamza nomidagi musiqa bilim yurtida tahlil oladi va yirik mutaxassislardan ko'p narsalarni o'rganadi. Ayrim sabablarga ko'tra Xarratovlar oilasi Samarqanddan markazga, ya'ni Toshkent shahriga ko'chib kelishadi. Ular Toshkent shahri Chorsu dahasiga yaqin joylashgan Chaqar mahallasida yashay boshlaydilar. 1941-yili II Jahon urushi boshlanadi. Hamma oilalar qatori Fozil akaning oilasiga ham bu urush o'z ta'sirini ko'rsatdi. Katta akalari Komil Xarratov¹⁴ urushga chaqiriladi. U 1944-yili mardlarcha halok bo'lgan.

F. Xarratov endi 16 yoshga to'lgan paytida (1942-yili) changchi sozanda sifatida Toshkent davlat sirkasi tasarrufidagi kamer cholg'u orkestriga qabul qilinadilar. Bu orkestr tarkibi o'zbek sozlari bilan birga skripka, urma asboblar, puflab chalinuvchi sozlardan ibrat bo'lib, unda musiqam eng go'zal ohanglarda tarannum etishga harakat qilinadi. F. Xarratov esa changda ularga jo'r bo'lib, o'z malakasini oshirai edi. Ikki yil davomida har tomonlama ijrochilik mahoratini, ijro dasturlarini boshqa xalqlar kuylari hisobiga boyitdi.

Ma'lumki, bu davrda turli shakldagi ansambllar tuzilib, xalqqa xizmat qilish maqsadida konsert gastrollari uyushtirilardi. Toshkentda 1936 yili O'zbek davlat filarmoniyasi tuzilib, uning qoshida turli ijodiy guruhlar tuzilgan edi. ular "Sexlar"¹⁵ deb nomlanib, uning tarkibida "Xor", "Orkestr", "Ansambl"lar mavjud bo'lgan.

Shulardan biri "Katta ashula va raqs" ansambl bo'lib, unga rahbarlik qilishni xalqimizning sevimli san'atkori ustoz sozanda, bastakor To'xtasin

¹⁴ Komil Xarratov ham chang sozida ijro qilib, yaxshigina sozanda bo'lgan.

¹⁵ Kulolchilik, qassobchilik sexlari qatorida musiqachi va san'at ustalaridan tashkil topgan jamoalar ham inqilobgacha mavjud edi. Musiqachi va artistlardan tashkil topgan sexlarda aniq va ravshan ish rejasи bo'lib, usta va shogird an'analar bo'yicha ish yuritilar edi. Rahbar lavozimiga o'ta pishiq, hamda iste'dodli sozanda tayinlanar edi". A. Tronikas. Iz istorii narodnogo teatra i shirkha v Uzbekistane. T., Sovetskaya ethnografika, 1948., № 3.

Jalilovga topshirildi. Ansambl 98 nafar sozandani birlashtirdi. O'zbek cholg'ularining hamma turlari, hattoki "Katta g'ijjak", ya'ni Usta Usmon Zufarov tomonidan yaratilgan soz kiritildi. Buni o'sha davrga xos ko'povozli ijroning ko'rinishi, ansamblini past tovushlar bilan boyitish maqsadidagi bir urinish desa bo'ladi.

Ansamblida o'zlarining ijrochilik faoliyatlarini endigina boshlayotgan (kelajakda yetuklikka erishgan) iqtidorli san'atkolar: Doni Zokirov, Saidjon Kalonov (nay), Said Aliev (g'ijjak), Salohiddin To'xtasinov (g'ijjak), Ashurali Yusupov, Abduqodir Ismoilov (nay), Ahmad Odilov (chang)lar bilan birlgilikda ishlay boshlaydi. Ansambl bilan konsert gastrol safarlarda birga bo'lgan Fozil Xarratov o'zbek xalq musiqalaridan "Sayqal", "Segoh", "Mirzadavlat", "Duchava" kuylarini mukammal o'rganib oldi.

Tarixda sozlarini mukammallaشتirishda o'z hissalarini qo'shgan juda ko'p taniqli sozanda va xonandalarni ayтиб o'tish mumkin. Toshkentlik hofiz Shorahim Shoumarov, ustoz Matyusuf Xarratov, Usta Usmon Zuparovlar shular jumlasidandir.

Boshqa musiqa sozlari qatori "Chang" sozi ham qayta ta'mirlangan. Uning tovushqatori va tovush joylashtirish tartibi bir necha bor takomillashtirilgan. Oqibatda changning ijro imkoniyatlari kengaytirildi, butun dunyo kompozitorlarining asarlarini ijro etishga yo'l ochildi. Chang uchun juda ko'p o'zbek xalq hamda klassik kuylar qayta ishlandi va aiolahida chang uchun qator kuylar maxsus bastalandi. Shu bilan birga chet el va rus kompozitorlarining fortepiano uchun yozilgan asarlar ham qayta moslashtirilib, ijro qilina boshlandi. Masaian: Ferens Listning fortepiano uchun yozilgan 2-rapsodiysi.

1937-yili taniqli musiqashunos, kompozitor N. N. Mironov, T. Jalilov rahbarligida faoliyat ko'rsatayotgan ansambl qatnashchilari orasidan 24 nafar sozandani tanlab oladi. Bundan maqsad - nota asosida ijro etadigan sozandalarni ansamblini tuzish edi. Sekin-asta bu guruh uchun o'zbek xalq kuylarini moslashtirildi va alohida asarlar ham yozilisa boshlandi. T. Jalilovning "Etnografik" ansamblidan bu guruhning farqi shunda ediki, ansambliga N. N. Mironov tomonidan fortepiano, truba va trombonlar qo'shilgan edi. Bu o'z davrida umuman yangi yo'naliish

hisoblanib, keyinchalik bu narsa ko'p ovozli orkestrning yaratilishiga zamin bo'ldi.

Nihoyat, 1944-yili O'zbek davlat filarmoniyasi qoshida A. I. Petrosyans rahbarligi ostida "O'zbek xalq cholg'ulari orkestri" o'z ishini boshlaydi. Fozil Xarratovni orkestriga changchi – sozanda sifatida ishga taklif qilishadi. U orkestrda yakkanavoz changchi sifatida ham o'zini ko'rsatadi. Endi u Muhiddin Qori Yoqubov, Yunus Rajabiy, To'xtasin Jalilov, Faxriddin Sodiqov, Suren Gabrielyan kabi ustoz san'atkorlar bilan ijodiy hamkorlik qila boshlaydi. O'zbek milliy kuylarini yanada chuqurroq o'rghanadi, unumli ijodiy natijalarga erishadi.

Ijrochilik repertuarini jahon xalqlari va jahon mumtoz kompozitorlarining nodir musiqiy asarlari hisobiga kengaytirib boradi. Yakkanavoz changchi sifatida orkestr jo'rligida "Gulbahor va tanovar", "Eshvoy qal'abandi", "Aliqambar", "Norim-norim" kabi xalq va bastakorlarimiz asarlari bilan birga zamonaliv kompozitorlarning yozgan asarlarini birdek mahorat bilan ijro etish darajasiga yerishadi. 1949-yilning noyabrida Butunitifoq kompozitorlar uyushmasi taklifi bilan O'zbek xalq cholg'u orkestri Moskva shahriga konsert safariga jo'nab ketadi. Orkestr 3-chi Butunitifoq kompozitorlar plenumi doirasida o'tkazilgan konsertlarda faol qatnashadi. Konsert dasturida F. Xarratov boshqa yakkanavoz ijrochilar qatori M. Burhonov, M. Leviev, A. Muhamedov, S. Yudakov kabi O'zbekistonning taniqli kompozitorlari asarlarini maromiga yetkazib ijro etadi. Plenumning ochilishi va asosiy konsertlar P. I. Chaykovskiy nomidagi konsert zalida o'tkaziladi. Chiqishlarning davomi esa Moskva konservatoriyaning katta zalida, Gnesinlar nomidagi musiqa bilim yurtining konsert zalida musiqiy jamoatchilik ishtirokida bo'lib o'tadi.

1950-yilning noyabr oyida navbatdagi gastrol safari Xitoy Respublikasining Uyg'ur avtonom viloyatida o'tkazilishi rejalashtiriladi. Orkestr ijodiy jamoasi bilan birgalikda Xitoy ijodiy safarida katta san'at ustalari guruhi bo'lgan mashhur xalq artistlari Halimaxonim Nosirova, Sora Eshonto'rayeva, Mukarrama Turg'unboyeva, Nazira Ahmedova, G'ulom Abdurahmonov, Komiljon Otaniyozov, Noilaxon Xoshimova, Halima Komilova, Mehri Abdullayeva, Muhammadjon Mirzayevlar

qatorida yakkanavoz sozandalardan Ayub Qodirov (nay), Ergash Shukrullayev (rubob), Fozil Xarratov va Ahmad Odilovlar (chang) ham konsertda qatnashib, yuksak ijrochilik mahoratlarini namoyish etdilar. Shinjon viloyati bo'ylab bir oydan ortiq muddat mobaynida davom etgan gastrol safarları G'ulja, Urumchi, Qashqar, Qargash, Xotan, Ko'char, Yorkent shaharlari bo'lib o'tdi.

O'zbek san'atkorlari ko'p sonli tinglovchilar huzurida bo'lib, o'z san'atlarini namoyish etdilar. Konsert chiqishlarida Fozil aka Xarratov rang-barang chang navolari bilan safarga o'zgacha fayz qo'shgan. Konsertlarda xalq musiqasi bilan bir qatorda J. Bizingen "Karmen" operasidan uvertyurani, F. Shopenning mashhur valslarini birdek mohirona ijro etib, tinglovchilar olqishiga sazovor bo'ladi.

O'zbekiston san'at ustalarining Xitoy mamlakatida dastlabki o'tkazgan konsert safari do'stilik bayramiga aylanib ketadi. San'atkorlar o'z iste'dodlarini, yuksak ijrochilik mahoratlarini xitoylik tomoshabinlarga namoyish etadilar. O'sha yillarda o'zbek musiqa san'atining erishilgan yutuqlarini xorijda keng targ'ib etilishi ko'p sonli tinglovchilar qalbida saqlanib qoladigan darajada o'tkazildi. Xitoy konsert safarları muvaffaqiyatlari yakunlanganidan so'ng, 1951-yili F. Xarratov Toshkent davlat konservatoriyasiga o'qishga qabul qilinadi.

Fozil Xarratov chang cholg'usida ijrochilik san'atining sir-asrorlarini o'rganishni davom etib, bilimini chuqurlashtiradi. Oliy o'quv yurti quchog'ida u musiqiy-nazariy, ilmiy-ijodly, konsert ijrochiligi sohalari bo'yicha yetakchi professor-o'qituvchilar R. Felitsiant, A. Odilovlardan bilim oladi.

Navbatdagi katta konsert safari 1952-yilning iyulida Ukraina Respublikasida o'tadi, so'ngra Belorussiyada namoyish etiladi. Belorus xalqi O'zbekiston san'ati bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga tuyassar bo'ladi. O'ndan ortiq konsertlarda Fozil Xarratov o'z san'atini yuksak darajasida namoyish etadi.

Belorussiya san'atkorlari bilan bo'lgan birgalikdagi konsertlar, do'stilik kechalari, ijodiy uchrashuvlar konsert safarlariga alohida fayz kiritdi. Belorus xalqining "Simbal" nomli sozi, bizning chang sozimizga o'xshash bo'lib, ushbu soz belorus xalq cholg'ulari orkestri tarkibida

yetakchi o'rinni egallaydi. O'zbekistonlik changchi va belorusiyalik simbal cholg'uchilarining birgalikdagi jozibali ijrosi barchada katta taassurot qoldirdi. Ayniqsa Fozil Xarratovda bu uchrashuvdan babra olish bilan birga shunga o'xhash, ya'ni changchilardan tuzilgan ansambl yaratish g'oyasi tug'iladi. Keyinchalik bu yaxshi niyat qisman bo'lsa ham amalga oshadi. U konservatoriyanı 1956-yilda imtiyozli diplom bilan tugatadi. 1957 yili esa Moskvada bo'lib o'tgan yoshlar va talabalarning VI Jahon festivalida qatnashishga tuyassar bo'ladi. O'zining o'tkir iste'dodi, dillardan joy topa olgan dirlab, sermazmuni kuylari bilan nufuzli festivalda faol qatnashib, yuksak laureatlik unvoni bilan taqdirlanadi.

Oliy san'at dargohida besh yillik o'qish qator ijodiy izlanishlar, yuksak ijrochilik san'ati sirlarini o'zlashtirish uning keyingi musiqiy-faoliyatida o'zining samarali ta'sirini ko'rsatdi.

O'qituvchilik kasbi bilan Fozil Xarratov konservatoriyanida "Chang" mutaxassisligidan saboq berib, yillar davomida ishlay boshlaydi va kelajakda ustoz-murabbiylig kasbida elga tanilgan To'xtamurod Abdurahimov, Rustam Ibragimov, Rustam Ne'matov, Tilash Xo'jamberdiyev, Abdusalom Mutalov, Mahmud Teshaboyev, Soraxon Bozorova, Hasan Yusupov, Sultomurod Muhamedov, Fazilat Shukurova, Ergasli Azizov, Muhammadjon Mahkamboev, Ibrohim Xolbekov, Qutbiddin Obidxo'jayev, Yahyo Mo'minov va boshqa talaygina shogirdlar tarbiyalashga erishadi.

USTOZNI YOD ETIB

Har bir sozanda uchun eng ahamiyatlari jarayon - bu ustoz-shogirdlik davridir. Ustozimizning dars berish uslubi o'ziga xos bo'lgan. Eng avvalo, changlarni mukammal sozlanishiga alohida e'tibor berar edilar. Sinfda 2 ta chang bo'lishi shart edi. Birida talaba ijo qilardi, ikkinchisi ustozni oldida tayyor turar edi. Asarning chiqmagan, xomroq bo'laklarini ustoz chalib berar, qanday shtrixda chalsa yana-da yoqimliroq eshitilishini aytil o'tar edilar. Fikrimizning dalili sifatida ba'zi bir keksa avlod vakillarini yangi o'rganayotgan changchilarning ijrosini eshitganda "Yashshavor, Fozil

Xarratovni shogirdi" deb yuborishlarini keltirishimiz mumkin.

O'zbekiston bulbuli sanalmish Xalq artisti Halimaxonim Nosirova o'z esdaliklarida shunday yozadilar: "Fozilxonadagi toshqinlik, ijodiy to'laqonlik, juda-juda ibratli, erishgan yutuqlari bilan faxrlanmas edilar, binobarin olgan faxriy unvonlari o'zi aytil turibdi"¹⁶.

O'zbekiston davlat konservatoriyaning professori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi Ahmad Odilov eslaydilar: "Foziljon yetuk sozanda bo'lishiga qaramasdan u o'zining musiqiy-nazariy bilimlarini, ijrochilik san'atini yana-da chuqurlashtirish niyatida murakkab musiqiy asarlarni o'rganish va o'zlashtirishni asosiy vazifa qilib olgandi. Shu bois konservatoriyaning birinchi bosqichidanoq o'qishga alohida e'tibor berganlar. Musiqiy qobiliyati nihoyatda o'tkir bo'lib, eshitish qobiliyati, xotirasi, musiqiy sezgirlik xislatlari ham o'ta namunali bo'lgan. Tengqurlari orasida chang cholg'usini tiniq va toza sozlashda unga teng keladigani kamdan-kam bo'lgan. Shuning uchun ham mashg'ulotdarga muntazam qatnashib, o'zlariga ma'qul va istagan asarlarni o'quv rejasiga kiritar edik. F. Listning "2-Vengercha rapsodiya"si, M. Glinkaning "Ruslan va Lyudmila" operasiga muqaddima, "Javoronok", I. Shtrausning valsleri, A. Xachaturyanning "Gayane" baletidan "Qilichbozlar raqsi", "Lezginka" va boshqa asarlarni shular jumlasidandir. Bunday nodir musiqiy asarlarni zdulik bilan o'zlashtirib, qator konserchtchiqishlarida ham ijo etib turardilar. Ular ijo qilgan A. Motsartning "Rondo"si, A. Xachaturyanning "Gayane" baletidan "Qilichbozlar raqsi" hanuzgacha muxlislar qalbidan chiqmaydi".¹⁷

Ustoz Fozil Xarratov shogirdlariga birdek munosabatda bo'lar edilar. Shunga qaramasdan, shogirdlari orasida Abdusalom Mutalovni o'zlariga yaqin olib ko'proq hamsuhbat bo'lar, hamda nota ko'chirish sirlarini o'rgatib, ularga ko'proq suyanib yurar edilar.

"Ustoz saboqlari hamisha yodimda, - deb eslaydilar Abdusalom Mutalov. Ustozimizning avvalam bor o'z shogirdlariga bo'lgan g'amxo'riliqi, har bir shogirdini o'z farzandidek hurmat bilan e'zozlashdi, qolaversa ularni kelgusida katta san'at yo'llida o'z o'rinalarini topib

¹⁶ H. Nosirova bilan bo'lgan subbdan. 1998.

¹⁷ O'zbekiston davlat konservatoriysi professori A. Odilov bilan bo'lgan subbdan. 1996.

ketishliklariiga katta ishonch bildirishlari, ko'z o'ngimizda namoyon bo'laveradi. Hurmatli ustozimiz Fozil Xarratov mehri daryo, bag'tri keng, nihoyatda kamtarin, soddadil, ulug' sozanda edilar.

Doimo bizga to'g'riso'z, kamtarin dilkash insonlar bo'lib yetishishimizni uqtirganlar. Dunyoda insonlarning yolg'onchi va qallobliklarini hecham singdira olmas edilar".¹⁸

Sozandaning har tomonlarma elga manzur bo'ladigan darajada ish tutishi, barcha shogirdlariga aynan ustozdan o'tgan bir xislatdir.

Men ham 10 yil davomida ustozimiz sabog'idan bahramand bo'ldim. Hozirgidek esimda... 1967 yil agitpoezdda ko'plab san'at ustalari Andijon viloyati bo'ylab konsert berishga otlanishdi. Bir necha konsert guruhiга bo'lingan bu san'atkorlar orasida, menga ham hurmatli ustoz bilan qator konsertlarda ishtirok etish nasib etdi. Har kuni erta bilan turib "Chang" chalib mashq qilar edik. Mashg'ulotdan so'ng, cholg'u sozlarimizni sozlab, kechki konsertga tayyorlab qo'yar edik. Shunday mashqlardan birida biz shaharni tomosha qilish maqsadida chiqib ketdik, qaytgandan so'ng mehmonxonaga kirsak, ustozimiz hali ham changlarni sozlab o'tiribdilar. E'tibor bersam, changlarining ba'zilarini sozi o'zgacha. Men xayron bo'lib "Domla, nima sababdan ba'zi pardalarni sezilar-sezilmas darajada past yoki baland qilib sozlayapsiz?" - deb savol berdim. Shunda ustoz o'zlariga xos bo'lgan kamtarona xushchaqchaqlik bilan yaxshi kayfiyatda menga - "Sezib qoldingizmi-a?" deb sozlashni davom ettirdilarda, menga qarab gapira ketdilar: -"Men ko'plab yirik mohir sozandalarning ijrochilik sirlarini o'rganganman. Mumtoz maqom kuylarimiz tovushqatorlariga asoslangan holda har bir yirik sozanda o'z ijrochilik uslubiga ega bo'lganligi sababli pardalarni sezilmaydigan darajada past yoki baland iyo etadilar. Bugun biz o'yingohdag'i konsertda barcha ijodiy guruh sozandalari bilan birga ishtirok etar ekanmiz. Bular orasida bir necha hurmatli ustoz-sozandalar bor. Shu bois men bu san'atkorlarga changimni meslanoqdaman. Sizga ham maslahatim shuki, butun hayotingiz davomida har bir yirik sozandalarning ijrochilik maktabini o'rgangan holda ularga juda katta hurmat bilan qarang"¹⁹ - dedilar.

¹⁸ A. Mutalov bilan bo'lgan suhbattan. 2003.

¹⁹ 1970-yil Andijondagi gastronof safarida.

O'zbek musiqa ijrochiligi amaliyotida ko'plab chang torlarini chertgan sozandalar o'tgan, ammo o'z ijrochilik uslubini yaratib, uni maktab darajasiga ko'targanlar barmoq bilan sanarli darajadadir.

Men o'z fikrimni ustozimizning o'ziga xos betakror ijrochi ekanliklari to'g'risida bildirar ekanman, shuni alohida qayd qilib o'tmoqchimanki, jahon xalqlari kuylarini Fozil Xarratovchalik o'rgangan va iyo eta oladigan sozandalar juda kam edi desam mubolag'a bo'lmaydi. Yer yuzida yashayotgan qaysi millatni so'rasangiz, o'sha millatning kuy yoki qo'shig'ini changda iyo etib berar edilar.

Ustozimiz Fozil Xarratov shogirdlari orasida Xalq artisti, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist. Xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimlari unvonlariga sazovor bo'lganlar nafaqat O'zbekistonda, balki qo'shni respublikalarda ham bor.

Fozil Xarratov konservatoriyaada ishlash bilan bir qatorda, Alisher Navoiy nomli O'zbek Davlat katta opera va balet teatri qoshida tashkil qilingan o'zbek xalq cholg'ulari ansamblida ham faol ijod qiladi. Ansamblning asosiy maqsadi o'zbek mumtoz kuy va qo'shiqlari bilan birga o'zbek operalaridan iyo qilinadigan ariyalarni targ'ib qilish edi. Ayniqsa, chet e'llik mehmonlarni musiqa merosimizdan joy olgan, benazir durdonalar bilan tanishtirar edilar.

O'zbek san'atining faxri bo'lgan Xalq artistlari Halima Nosirova, Saodat Qobulova, Galiya Izmaylova, Mukarrama Turg'unboyeva, Tamaraxonimlar, O'zbekiston xalq artistlari: Karim Zokirov, Jamol Nizomxo'jayev, Mixail Davidov, Klara Yusupova, Gulnora Mavayeva, Halima Komilova, Ergash Yo'ldoshevlar o'zbek mumtoz va opera balet san'atini targ'ib qilishda ushbu ansambl tarkibida ishtirok etganlar. Ansamblidagi jo'rnavoz-sozandalardan yuqori professional darajadagi iyo talab qilinardi, ular nafaqat jo'rnavoz, balki, yakkanavozlikda ham o'zlarini ko'rsatishlari lozim edi. Bu bilan har bir sozanda o'z cholg'usida qator kuylarni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi taqazo etilardi. Chalinadigan kuylar avvalo o'zbek xalq va mumtoz asarlaridan olingen, shu bilan birga qardosh xalqlar va kompozitorlik ijodi namunalardan iborat bo'lgan. Ansambla F. Xarratov (chang), Salohiddin To'xtasinov (g'ijjak), Anvar Barayev (doira), Rahim Isaxo'jayev (doira), Hamid

Jalolov (nay), Tohir Rajabov (rubob), Sulaymon Taxalov (rubob), Komunar Komilov (g'ijjak) sozlarda o'z mahoratlarini namoyish etardilar.

Fozil Xarratovning ajoyib bir xislatlari bor edi. Odatda, bunday xususiyat hamma o'qituvchilarda ham uchramaydi. F. Xarratov ko'p gastrol safarlarida chet ellarda bo'lib qaytar edilar. Har bir gastroldan so'ng, ustoz safar taassurotlari haqida talaba-o'quvchilari bilan o'rtoqlashardilar. Konsertlarda qaysi kuyni qayerda va qanday eshituvchilar e'tiboriga havola etish kerakligini, ularning mavqelariga qarab qanday asar tanlash zarurligi xususida uqtirib, misollar keltirardilar.

Ko'p yillar birqalikda, yonma-yon ishlagan katta san'atkorlardan biri, Xalq artisti, raqqosa Galiya Izmaylova shunday eslaydilar: "Jamoada ishlashda eng avvalo iste'dod emas, balki san'atkoring qat'iyligi, mehnati birinchi o'rinda turadi. Fozil akada shu xislatlar bor. U kishi o'zining yuksak madaniyatligi, sadoqatliliqi bilan o'z sozini, o'zbek xalqining madaniyatini dunyoga tanitib keldi. Uning nafaqat odamiylik, kamtarinlik xislati yuqori darajada bo'lgan, balki shunga xos soz ijrochiligidagi ham mukammal bilardi".²⁰

Ma'lumki, Galiya Izmaylova bir qator dunyo xalqlari raqs san'atidan xabardor bo'lib, o'z ijodida unumli foydalangan. Ansambl ijrochilaridan esa har bir xalq musiqasini qat'iy intizom bilan, yuqori professional darajada ijro etishni tajab qilar edi.

Xalq artisti "Bahor" xalq raqs ansamblining rahbari Mukarrama Turg'unboyeva ham aynan shunday talabchan sozandani ardoqlay oladigan inson bo'lgan. Ular ijrosidagi "Tanoval", "Munojot", "Savti Munojot", "Ufori Munojot", "Farg'ona ruboij"si, "Rohat" raqslari qay darajada milliy ruhga ega bo'lgani barchaga ma'lum. Lekin, raqqosaning har bir harakatini joulantiruvchi ohangga, o'ziga xos tovushlarga ham katta e'tibor bergen. Bu esa chang talqinida sozandaga bo'lgan e'tiborning qanchalar jiddiy bo'lganidan dalolatdir.

1962 yilda Fozil Xarratov hayotida unutilmas voqealro'y beradi. O'sha yili Moskva shahrida S'yezdalar saroyining ochilishi tantanasiga bag'ishlangan tadbir o'tkaziladi. Bu katta konsertga boshqa respublikalar qatori O'zbekistondan hain bir guruh san'atkorlar qatnashdi. Shular

²⁰ Galiya Izmaylova bilan bo'lgan sahbandan, 1996.

orasida changchilardan tuzilgan beshlik (ya'ni kvintet) bor edi. Fozil Xarratov (rabbar), Baxtiyor Aliyev, Tilash Xo'jamberdiyev, Abdusalom Mutalov va kamina - Fazilat Shukurovalardan iborat bu guruh Pablo Sarasatening mashhur asari "Siganskie napevi" (Lo'lilar ohanglari)ni Kutta simfonik orkestr jo'rligida ijro etilishi kerak edi. Orkestr bilan ko'rib olish uchun bir yoki ikki marta vaqt berilgan bo'lsa ham, hammmamiz ustozni eshitib, orkestrdan orqada qolmaslik uchun dirijorning qo'lini his qilib borish va qolaversa sahnada o'zimizni yo'qotmasdan, asardagi hamma talablarni - shtrix, dinamikalarga bir xilda yondoshishga harakat qildik. Bu yerda shuni aytib o'tish joizki, simfonik orkestr sahnaning tagida, ya'ni "yama"da, biz - kvintet sahnada o'tirar edik. Bunday talqin dirijor uchun ham mushkulliklarni yuzaga keltinganligini hisobga olib, orkestrni diqqat bilan eshitishga harakat qilinardi. Qilingan mehnatning natijasi o'z samarasini berdi. Bizning ijromiz tomoshabinlar tomonidan yaxshi kutib olindi. Bu Fozil Xarratovning orkestr tuzish g'oyasini amalga oshirish yo'lida birinchi qadami bo'lgan bo'lishi ehtimoldan holi emas.

Darhaqiqat shunday ham bo'ldi. Hurmatli ustozimiz Ahmad Odilov konservatoriyaning o'zbek xalq cholg'ulari fakultetida tahsil olayotgan yosh changchi talaba-sozandalardan iborat bo'lgan "changchilar ansambl"ni tuzdi va tez orada o'zining samarali faoliyatini boshladи.

Fozil Xarratov konservatoriyada o'qituvchi, keyinchalik dotsent sifatida faoliyatini davom ettirish bilan birga juda ko'p o'zbek, xorazm xalq kuyularini qayta ishlab "chang" soziga moslashtirgan va ularni radio magnit lentalariga va plastinkalarga yozishga muvaffaq bo'ldi. Fozil Xarratovning changga moslashtirgan asarlari chang ijrosi uchun juda qulay hamda cholg'uning keng imkoniyatlarini oolib beradi. F. Xarratov unda zamonaliv Changning barcha imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalangan. Masalan: "Munojot", "Savti munojot", "Ufori munojot", "Gulbahor va tanovor", "Farg'onacha rez", "Ilg'or", "Soyaiy" (fortepiano jo'rligida) kabi ko'plab asarlarni bunga misol qilib ko'rsatish mumkin.

Ustoz mehnatlari hukumatimiz tomonidan munosib qadrlanib, ularga 1964-yili O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist unvoni berildi.

Ustozimiz Fozil Xarratov o'zining qisqa, sermazmun, sermahsul

ijodiy faoliyati bilan hayoti davomida xalqimiz qalbida va shogirdlari yuragida so'nmas iz qoldirdi. Ustoz 1972-yili Toshkentda vafot etdilar.

Changda chalish texnikasini yuqori professional darajaga ko'tarishda "gamma"ning o'rni beqiyos ekanligi haqida doimo uqtirilardi. Mashg'ulotlarimiz haftada ikki marta o'tkazildi va biz - simf talabalari bu mashg'ulotlarni besabrlik bilan kutar edik.

Qo'shni mamlakatlar yoki chet el bo'ylab qilingan gastro safarları katta konserz zallarida o'tsa, O'zbekistonda esa ko'pincha, ochiq havoda mehnatkashlar orasida, paxta dalalarida bo'lib o'tardi. Shu sababli changni sozlash ham sharoitga bog'liq bo'lar edi. Chunki chang sozi havoning o'zgarishini yoqtirmaydi. Havo o'zgarishi bilan soz ham o'zgaradi.

Doira jo'rligida yoki ansambl jo'rligida ijro qilinishinga to'g'ri kelsa, albatta ansamblida nay soziga moslab sozlangan. Nay ijrochisining ijro yo'llarini yaxshi bilgan holda ayrim pardalarni ko'taribroq sozlab qo'yar edilar.

Boltiqbo'yı mamlakatlari, Ozarbayjon o'lkasi, Belorussiya, Tojikiston bo'ylab juda ko'p hududlarda, Qirg'iziston shaharlari, viloyatlarida "O'zbekiston adabiyoti va san'ati 10 kunligi"da birga yonma-yon chang chalishga tuyassar bo'lганман. Bu katta anjumanlarda tantanalarining "ochilish" va "yopilish" marosunidagi katta konserz chiqishlarida O'zbekistondan borgan hamma san'atkorlar qatnashar edi. Shu sababli konserz dasturidagi asarlarni mukammal bilish kerak bo'lar edi. Shunda ustoz o'zbek kuylarini ijro qilishda ko'proq "kvinta", "kvarta" intervalini akkord tarzida olib usul berib turishimni uqtirar edilar.

Ansamblida ijro qilishning mushkul tomontarini tushuntirib, avvalambor, ijro etiladigan kuyni yodlab olish lozimligi bo'lsa, ikkinchidan yonidagi sozandalarni eshitib chalishni doimo qayta-qayta aytar edilar. Texnik jihatdan murakkab musiqiy namunalarning ayrim bo'laklarini, frazalarini alohida-alohida, bir necha martadan qaytarib mashq qilish yaxshi natija berar edi. Asarlarni boshdan oxirigacha to'la o'zlashtirmasdan chalishga yo'l qo'ymas edilar. Yoz mavsumida changni ko'taribroq, qishda esa sovuq binolarda bo'ladigan konsertlardan oldin pastroq tushirib sozlar edilar. Buning sababi - issiqda chang

sozining simlari bo'shashib, soz tushib ketar edi, qishda simlar ko'tarilib ketardi. Shularni hisobga olish, esdan chiqarmasligimizni aytib, sozlash sirlarini tinimsiz mashqlarda o'rgatib borar edilar.

Ustoz o'gitlaridan yana biri - ijro etiladigan asarlarimizni nota matnni o'z qo'limiz bilan ko'chirib olish bo'lgan. Chunki, nota ko'chirish jarayoni matnni tez eslab qolishga yordam beradi. Fozil Xarratovning o'zları ham juda chiroyli husnixatlari bo'lgan va notani chiroyli ko'chirar edilar. Xattotlik san'ati ustozning bobolaridan meros edi.

Xattotlik san'atlari shogirdlar orasidan Abdusalom Mutualovga o'tgan va uiar bu kasbni ham mehr bilan davom ettirmoqdalar.

"Changda texnikaning mukammal darajaga yetkazishning yana bir yo'lli - changni ustiga mato yopib mashq qilishdir", - derdilar. Shuning uchun ham konsertlarda ustoz umuman changga qaramasdan ijro etar edilar.

Ustoz o'z sozlarini hech kimga chalishga bermas edilar. Bizga hamma o'z soziga ega bo'lishini uqtirib, "har bir sozandaning o'z ijro yo'lli bor, bu yillar davomida shakllanadi. Qo'llardagi zarblar chang sunlariga urilganda, u shunga moslashib qoladi, boshqa birov chalgan sozda chala olmayman", - deb aytgan edilar.

Chang - bu sizlarning noningiz-ku, uni ardoqlab ko'rpachaga qo'yib, o'zlarining yerda o'tirishingiz kerak, - deb bir voqeani so'zlab bergen edilar. Alisher Navoiy nomidagi Katta opera va balet teatri jamoasi bilan bo'lgan gastro safarlaridan birida, chetroq qishloqqa borishga to'g'ri keladi. Avtobuslar qatnamaganligi sababli san'atkorlar aravalarda borishlariga to'g'ri keladi. Shunda ustoz aravaning ustiga changlarni joylashtirib, o'zları shimning pochalarini shimarib, tuproq kechib ketganlarini eslab shogirdlariga so'zlab bergen edilar.

Ustozning shogirdlari baholi qudrat o'z ustozlari faoliyatini davom ettirib. Respublikamizning turli tashkilotlarida xizmat qilmoqdalar. Xalqimizning ma'nnaviyati rivojiga o'zlarining bissalarini qo'shmaqdalar. Quyida ularning ismu-shariflari, faoliyat ko'satayotgan muassasalarini va havoziimlari qayd etiladi:

Abduhamidov To'xtamurod – Yu. Rajabiy nomidagi o'qituvchilar bilm yurti o'qituvchisi.

Ibragimov Rustam – Jizzax teatri dirijyori, Jizzax san'at kolleji o'qituvchisi

Ne'matov Rustam – A. Qodiriy nomidagi Madaniyat instituti professori

Xo'jamberdiyev Tilash – O'zbekiston xalq artisti, umrining oxirigacha O'zbekiston Teleradiokompaniyasi cholg'u ansamblida musiqa rahbari, D. Zokirov nomli o'zbek xalq cholg'ulari orkestrida bir necha yil changchi – sozanda bo'lib ishlaganlar

Abdusalom Mutualov – O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, D. Zokirov nomli orkestrda bir necha yillar changchi-sozanda, hamda dirijyor bo'lib ishlagan, hozirda Toshkent madaniyat kolleji o'qituvchisi

Mahmud Teshaboev – Toshkent viloyati Qibray tumani musiqa maktabi o'qituvchisi

Bozorova Soraxon – Samarcand viloyati Kattaqo'rg'on shahar musiqa maktabi direktori

Yusupov Hasan – Samarcand davlat universiteti dotsenti

Sultonmurod Muhamedov – Respublika musiqa kolleji o'qituvchisi

Shukurova Fazilat – O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, O'zbekiston davlat konservatoriysi dotsenti, Birinchi Respublika yosh sozandalarning ko'rlik-tanlovi sovrindori

Azizov Ergash

Muhammadjon Mahkamboev

Xolbekov Ibrohim

Yahyo Mo'minov

Obidxo'jayev Qutbiddin

Abduvaliyev Mahkam

Qobuljon Shokirovlar ustoz-murabbiylik kasbida elga tanildilar.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, ustoz Fozil Xarratov O'zbekiston davlat konservatoriyasida o'qituvchilik, keyinchalik dotsentlik faoliyatini davom etirish bilan birga juda ko'p o'zbek, xorazm xalq kuyalarini qayta ishlab, chang soziga moslashtirganlar va ularni radio magnit lentalariga va gramoplastinkalarga yozishga muvaffaq bo'ldilar. Hukumatimiz tomonidan qadriyanib, berilgan unvonlar, faxriy yorliqlar bunga isbotdir.

15 yillik (1956-1971) o'qituvchilik faoliyati qisqa vaqt ni o'z ichiga olgan bo'lsa ham o'nlab ajoyib shogirdlar yetishtirdilar, ilmiy, uslubiy ishlarni yaratdilar, eng qimmatlisi, o'z mifik tabini qoldirib ketdilar.

Ustozimiz Fozil Xarratov o'zining qisqa umri davomida, sermazmun, sermahsul ijodiy faoliyati, benazir ijrosi, insiniyligi bilan xalqimiz qalbida va shogirdlari yuragida o'chmas iz qoldirdilar.

Yorqin xotiralari oldida ta'zim qilamiz. Ruhlarini yod va shod etish burchimizdir.

FOZIL XARRATOV IJROSIDA PLASTINKAGA YOZILGAN KUYLAR

1. O'zbek klassik kuyi "Munojot", "Savti munojot", "Ufori munojot".
2. O'zbek xalq kuyi - "Tanoval-2".
3. U.Hojibekov - "Raqs", "Go'r o'g'li" operasidan.
4. J.Bize - "Karmen" operasiga muqaddima.

FOZIL XARRATOV IJRO ETGAN ASARLAR RO'YXATI

1. "Dilorom" - 4922 - 3.15 - xorazm xalq kuyi, doirada G..Azimov.
2. "Muhammasi doston" - xorazm xalq kuyi - 4925 - 3.10.
3. "Ufori qal'abandi" - O'zbek xalq kuyi - 790 - 2.57. E.Yusupov.
4. "Farg'onacha rez" - 789 - 2.23, doira.
5. "Gulbahor va tanovar" - 491 - 2.30.
6. "Ufori norim-norim" - 69 - 2.37, doira.
7. "Aliqambar" - 3122 - 1859 - 4.51.
8. "Sauti munojot" - doyra - 4439 - 2.50.
9. "Ufori Nasrulloj" - 787 - 1.57, doira.
10. "Rost panjoh qashqarchasi" - O'zbek xalq kuyi - 4923 - 3.11.
11. "Jazoir" - O'zbek xalq kuyi - D 72255 - 2.15, doira.
12. "Otush" - uyg'ur xalq kuyi - D 50441 - 2.15, doira (2709, 17.22 - 2.09).
13. "Ikki beloruscha qo'shiq" - fortepiano - 3403 (2033) - 3.00.
14. "Jam-jami" - tojik xalq kuyi - 4924 - 3.00, doira.
15. "Uyg'urcha kuy", "Kichik anor" - 2710 - 3.10.
16. "Pomircha raqs" - 4748 - 3.17, doira.
17. "Sarahbori ko'histon" - doyra - 4738 - 2.25.
18. "Hasratim" - uyg'ur xalq kuyi - 778 - 1.23.
19. Turkman xalq kuyi "Sen-sen" va "Bibijon" - doira - 4742 - 2.05.
20. "Materaxu" - ("Yulduz") - arabcha - doira - 4739 - 2.25.
21. "Gullar raqsi" - afg'on xalq kuyi - 792 - 2.02, doira.
22. Brams. "Vengercha raqs" - 11474 - 3.10.

23. Motsart. "Rondo" - 27434 - 3.08.
24. List. "Venger rapsodiyasi" - 11479 - 8.53.
25. Xachaturyan. "Gayane" baletidan "Qilichbozlar raqsi" - 6325 - 2.10.
26. "Karmen" operasidan Uvertyura - 11710 - 2.05.
27. Go'r o'g'li" operasidan raqs - fortepiano - 11473 - 3.00

FOZIL XARRATOVNING ASOSIY ILMIY-IJODIY ISHLARI RO'YXATI

1. Chang uchun o'zbek xalq kuyalaridan tuzilgan to'plam. 1960-y.
2. Chang uchun o'zbek xalq kuyalaridan tuzilgan to'plam. 1962-y.
3. Xorazm xalq kuyulari va maxsus chang uchun yozilgan asarlar to'plami. 1969-y.
4. Chang uchun moslashtirilgan o'zbek xalq kuyulari to'plami. 1965-y.
5. Chang uchun moslashtirilgan 15 ta xorazm xalq kuyulari to'plami. 1966-y.
6. Chang uchun moslashtirilgan sharq xalqlari musiqasi to'plami. 1967-y.
7. Chang va fortepiano uchun O'zbekiston va boshqa xalqlar kompozitorlari asarlaridan namunalar. 1968-y.
8. Chang uchun moslashtirilgan o'zbek xalq va mumtoz musiqa asarları to'plami. 1969-y.

FOZIL XARRATOV TOMONIDAN CHANG UCHUN
MOSLASHTIRILGAN XALQ KUYLARI

1. Galdr I-II	21. Segoh
2. Farg'onacha rez	22. Ufori segoh
3. Ilg'or	23. Ufori nasri segoh
4. Munojot	24. Garduni Segoh
5. Savti munojot	25. Samoi Dugoh
6. Ufori munojot	26. Ufori samoi dugoh
7. Tanovar II	27. Dilorom
8. Soyai	28. Hafif
9. Gulbahor va tanovar	29. Ufori Hafif
10. Buzruk	30. Ushlini Uforisi
11. Nasrullo	31. Baxtimiz
12. Nasrullo II	32. Nolanma
13. Nasrullo III	33. Aylading
14. Mushkiloti Segoh	34. O'l'misham
15. Nasri Segoh	35. Bahri tavil
16. Muxammasi Ushshoq	36. Kuz mavsumi
17. Cho'li iroq	37. Gulandom
18. Edastai	38. Lazgi
19. Dugoh taronasи	39. Orazbon
20. Qal'abandi	40. Bog'bon orzusi

F. Xarratov Moskvadagi Kolonnalar zali sahnasida kuy ijro etmoqda. 1951-y.

Uzbek xalq cholg'u orkestri sozandalari. Chapdan o'ngga: A. Qodirov (nay), V. Borisenko (rub.-prima), B. Mirzaahmedov (qashqar rubobi), A. Bahromov (rub.-prima), F. Xarratov, A. Odilov (chang) 1951-y.

F. Xarratov Moskvada o.tkazilgan O.zbekiston adabiyoti va san.ati kunlarida. 1959-y.

Kiyev shahri. Konsert-gastrol safarida bir guruh san.atkorlar bilan. 1959-y.

F. Xarratov shogirdi F. Shukurova bilan mashg.ulot paytida. 1962-y.

I-qatorda (chapdan o.ngga) S. Karakash, M. Tugunboyeva, Q. Dadayev, R. Hamdamov, Z. Rahimboboyeva, B. Yoldoshev, F. Xarratov. 1966-y.

I. Jinovich, A. Petrosyans, F. Xarratov va belorusiyalik simbalchilar orkestri ijrochilari. 1968-y.

F. Xarratovning shogirdlari A. Mutalov, F. Shukurova va T. Xo.jamberdiye Doirada R. Ibragimov. 1977-y.

NOTA MATNLARIGA SHARHLAR

GULBAHOR VA TANOVAR

(xalq musiqasi)

Chang uchun F. Xarratov, fortepiano partiyasini Boris Gienko moslashtirgan.

Xalq musiqa merosidan o'tin olgan yorqin namunalardan biri. Odatga ko'ra ikki qismdan iborat bo'lib, uzlusiz, ketma-ket ijro etiladi. 1-qismi "Gulbahor" kuyi vazmin tempda boshlanib, $\frac{v}{4}$ o'ichovda ijro qilinadi. Har bir jumlalar 2 martadan qaytarilganligi sababli, 2 xil dinamikada, ya'ni birinchi marta f-(forte), ikkinchi marta p-(piano)da ijro etiladi. Ikkinci qism xalq kuyi "Tanovar" deb nomlanadi, asosan qo'shiq shaklida xalqimiz orasida keng tarqalgan. Asar "Allegro", ya'ni tez tempda o'ynoqi usulda yozilgan bo'lib, $\frac{v}{4}$ o'ichovda ijro etiladi. Asarni asosiy negizini yo'qotmagan holda 16 talik notalarning nafis ijrosini hosil qilishga harakat qilinadi.

SIGNAL

To'xtasin Jalilov musiqasi, A. Odilov chang va fortepianoga moslashtirgan.

Asar tempi marsh ruhida va $\frac{v}{4}$ o'ichovda ijro qilinadi. Chang sozi uchun mos bo'lgan sol-major (G-dur) tonalligi changchi sozandaga yana-da qulaylik tug'diradi. Shu bilan birga ijrochidan texnikaning mukammalligi talab etiladi. Oktava holatda boshlangan musiqa ijrochidan zarblarni to'liq aksentlar bilan ifodalashga undaydi. Bu asar o'zining bayramonaligi bilan ajralib turadi.

YOSHLIK VALSI

Matyusuf Xarratov musiqasi.

Vals tempida bastalangan kuy $\frac{3}{4}$, o'chovda, g-moll tonalligida yozilgan bo'lib, chang soziga bastalangan vals shaklidagi ilk asardir. Kompozitorlardan asosan I. Shtraus, F. Shopen, keyinchalik M. Glinka, P. Chaykovskiy, A. Xachaturyanlar "Vals" shaklidan ustalik bilan foydalanganlar. M. Xarratov bu asarda o'zbekona ohangmi yo'qotmagan holda yangilik olib kirib, chang sozini yana bir karta imkoniyatlari qirrasini ochishga muvaffaq bo'ldi.

Asar D. Zokirov nomidagi o'zbek xalq cholg'ulari orkestri jo'rligida muallif ijrosida magnit lentalariga yozib olingan. Orkestr va chang uchun bastakor Tursun Azimov moslashtirgan.

GULBAHOR VA TANOVAR (xalq musiqasi)

Fozil Xarratov va
Boris Giyenko moslashtirgan

44

Musical score for piano, featuring two staves. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. The key signature changes between G major and F# major. The music consists of eight measures, with dynamics *poco poco*, *p*, *cresc.*, and *p*.

45

Musical score page 46 featuring two staves of piano music. The top staff begins with a dynamic *dim.* followed by a melodic line with eighth-note pairs. The bottom staff consists of chords. Measure 2 starts with *Allegro con animo*, indicated by a fermata over the first measure. The right hand plays a sixteenth-note tremolo pattern labeled *tremolo*. The left hand provides harmonic support with chords. The right hand then plays a melodic line labeled *ma espressivo*. Measures 3 and 4 continue the melodic line and harmonic progression. Measure 5 concludes with a forte dynamic.

Musical score page 47 featuring two staves of piano music. The top staff shows a melodic line with eighth-note pairs. The bottom staff consists of chords. Measure 1 begins with a dynamic *trem.* Measure 2 starts with *p* (piano) and *poco a* (poco a tempo). Measure 3 begins with *poco cresc.* Measure 4 begins with *poco cresc.* Measures 5 and 6 conclude the section.

Tempo di marcia

SIGNAL

T. Jalilov musiqasi
Chang va fortepiano uchun
A. Odilov moslashirigan

A musical score page featuring two staves of music. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves are in common time (indicated by a 'C'). The music consists of eight measures. Measures 1-4 feature eighth-note patterns with slurs and grace notes. Measures 5-6 show eighth-note chords followed by sixteenth-note patterns. Measures 7-8 conclude with eighth-note chords. Measure numbers 1 and 2 are circled in the first measure. Measure 5 has a dynamic marking 'p' and a performance instruction 'gliss.' Measure 6 has a dynamic marking 'mf'. Measure 7 has a dynamic marking 'p'. Measure 8 has a dynamic marking 'f'.

Musical score for piano, two staves, key of A major (two sharps). The top staff consists of six measures of sixteenth-note patterns. The bottom staff consists of four measures of eighth-note chords. Measure 6 begins with a dynamic *p*. The tempo marking *maestoso* is placed above the first measure of the bottom staff.

Musical score for piano, two staves, key of A major (two sharps). The top staff consists of six measures of sixteenth-note patterns. The bottom staff consists of four measures of eighth-note chords. Measures 1-4 begin with dynamics *p*. Measure 5 begins with a dynamic *p*. Measure 6 begins with a dynamic *p*. The tempo marking *diss. c. l.* is placed above the first measure of the bottom staff. Measures 7-8 begin with dynamics *cresc.*

gliss. >

p

gliss. >

p

cresc.

cresc.

y.

p poco a poco cresc.

y.

pizz. c. l.

p poco a poco cresc.

y.

pizz. c. l.

poco a poco cresc.

gliss. c. l.

gliss.

p

p

gliss.

RAQS
«Ko'ro'g'li» operasidan

*U. Hojibekov musiqisi
Chang'uchun F. Xarratov
moslashtirgan*

mf

mf

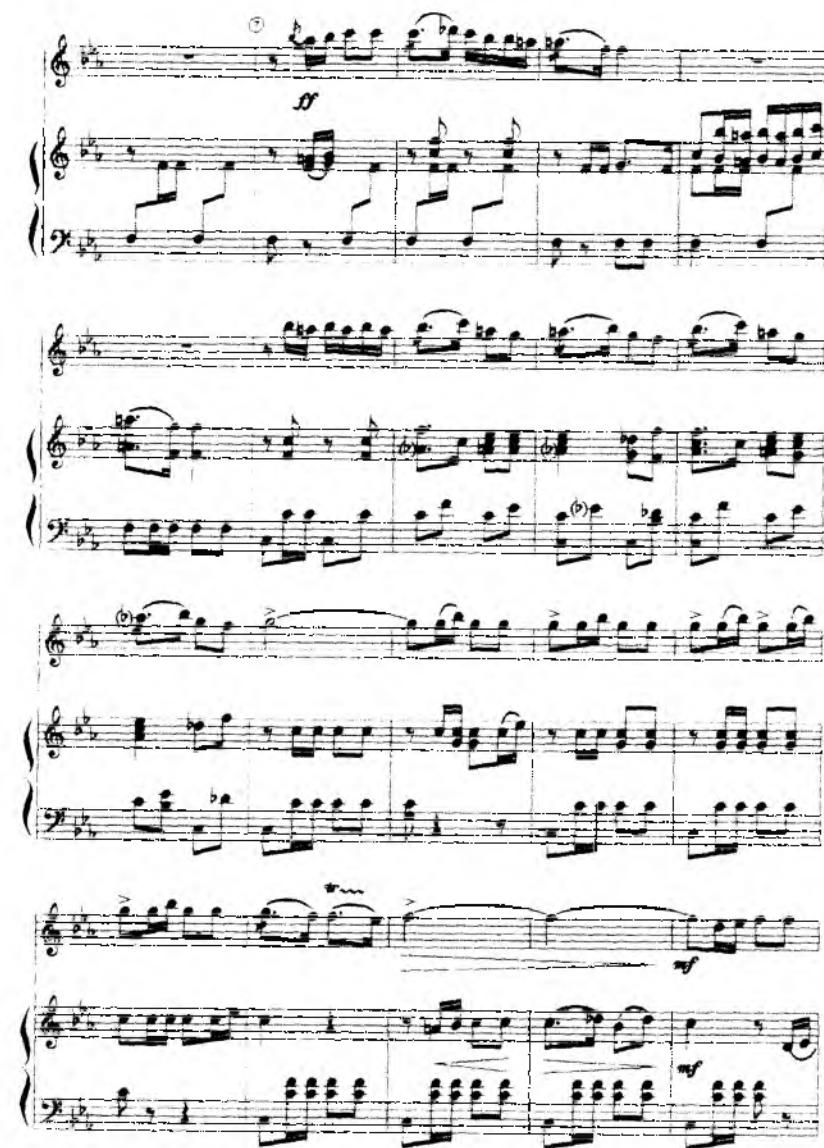

A continuation of the musical score from page 56. It features four staves of music. The top staff uses a treble clef, the second and third staves use a bass clef, and the bottom staff uses an alto clef. The key signature changes to two sharps. The music includes eighth and sixteenth-note patterns, with dynamic markings such as 'f' (fortissimo), 'pp' (pianissimo), and 'mf' (mezzo-forte). Measure 1 starts with a forte dynamic. Measures 2 and 3 show eighth-note patterns. Measure 4 begins with a piano dynamic. Measures 5 and 6 continue the eighth-note patterns. Measure 7 starts with a forte dynamic.

Moderato

A musical score page featuring three staves of music. The top staff uses a treble clef, the middle staff uses a bass clef, and the bottom staff uses a bass clef. All staves are in common time and key signature of B-flat major. The music includes eighth-note and sixteenth-note patterns. Measure 1 starts with a dynamic 'f'. Measures 2 and 3 show eighth-note patterns. Measures 4 and 5 begin with dynamics 'p' and 'p' respectively. Measures 6 and 7 conclude with dynamics 'ff' and 'ff' respectively. Measure 8 ends with a dynamic 'f'.

8

9

10

11

10

11

QILICHBOZLAR RAQSI
«Gayane» baletidan

*A. Xachaturyan musiqasi
Chang va fortepiano uchun
F. Shukurova moslashtirgan*

Allegro vivace

Musical score page 67 featuring two staves of music. The top staff consists of two measures of eighth-note patterns. The bottom staff consists of two measures of eighth-note patterns. Measure 2 of the bottom staff includes dynamic markings *p* and *gliss.*

Musical score page 68, featuring two staves of music for string instruments. The top staff consists of two measures of sixteenth-note patterns, with glissando markings (gliss.) placed above the notes. The bottom staff consists of two measures of eighth-note patterns, with slurs and dynamic markings (ff) placed below the notes.

Musical score page 69, featuring two staves of music for string instruments. The top staff consists of two measures of sixteenth-note patterns, with slurs and dynamic markings (ff, >>) placed above the notes. The bottom staff consists of two measures of eighth-note patterns, with slurs and dynamic markings (ff, ff) placed below the notes.

LEZGINKA
«Gayane» baletidan
A. Xachaturyan musiqasi
Allegro impetuoso $\text{quarter note} = 96$
simile

Musical score page 76 featuring two staves of music for string instruments. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves consist of six horizontal lines. The music is written in a rhythmic style with various note heads and stems. In the middle section of the first staff, there is a dynamic instruction "gloss pizz". The second staff begins with a dynamic "p" (pianissimo) and includes crescendo and decrescendo markings ("cresc.", "decresc.", "poco") above the notes.

Musical score page 77 featuring two staves of music for string instruments. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves consist of six horizontal lines. The music is written in a rhythmic style with various note heads and stems. The dynamics throughout the page include "poco", "poco", "ff", and "ff". The bass staff ends with a dynamic "ff" (fortissimo).

Musical score for piano, page 79, featuring four staves of music. The top two staves are in common time (C) and the bottom two are in 2/4 time (2). The key signature changes from G major (one sharp) to D major (two sharps). Measure 5: Treble staff has sixteenth-note pairs (mf). Bass staff has eighth-note pairs (mf). Measure 6: Treble staff has sixteenth-note pairs (mf). Bass staff has eighth-note pairs (mf). Measure 7: Treble staff has sixteenth-note pairs (mf). Bass staff has eighth-note pairs (mf). Measure 8: Treble staff has sixteenth-note pairs (mf). Bass staff has eighth-note pairs (mf).

NEAPOLITANCA TARANTELLA

D. Rossini musiqasi
Chang va fortepiano uchun
F. Shukurova moslashtiryan

Allegro con brio

Musical score page 86, featuring six staves of music for two treble clef instruments (likely violins or oboes) and basso continuo. The music consists of six measures. Measure 1: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, Basso Continuo (BC) plays eighth-note pairs. Measure 2: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 3: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 4: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 5: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 6: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs.

Musical score page 87, featuring six staves of music for two treble clef instruments (likely violins or oboes) and basso continuo. The music consists of six measures. Measure 1: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 2: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 3: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 4: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 5: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs. Measure 6: Treble 1 plays eighth-note pairs, Treble 2 plays eighth-note pairs, BC plays eighth-note pairs.

Musical score for page 90, measures 11-14:

- Measure 11: Treble staff starts with a forte dynamic (f), followed by a piano dynamic (p).
- Measure 12: Bass staff starts with a forte dynamic (f).
- Measure 13: Bass staff starts with a forte dynamic (f).
- Measure 14: Bass staff starts with a forte dynamic (f).

Musical score for page 91, measures 15-18:

- Measure 15: Treble staff shows eighth-note patterns.
- Measure 16: Treble staff shows eighth-note patterns.
- Measure 17: Treble staff shows eighth-note patterns.
- Measure 18: Treble staff shows sixteenth-note patterns. Includes dynamic markings: 'rit.' (ritardando) and 'a tempo' (tempo).

Musical score page 93, measures 19-21. The score continues with three staves. Measure 19 begins with a dynamic p . Measures 20 and 21 continue the melodic line with various dynamics including p , f , and pp .

BELORUS RAQSLARI

I. Jinovich musiqesi
Chang va fortepiano uchun
F. Shukurova moslashtigani

Allegro

Musical score page 98, featuring six staves of music for string instruments. The key signature is A major (no sharps or flats). Measure 4 starts with a dynamic of $\frac{3}{4}$. Measures 5-6 show eighth-note patterns. Measure 7 begins with a dynamic of $\frac{2}{4}$. Measure 8 concludes with a dynamic of $\frac{3}{4}$.

pizz col legno

Musical score page 99, featuring six staves of music for string instruments. The key signature changes to D major (one sharp). Measures 9-10 show eighth-note patterns. Measure 11 begins with a dynamic of $\frac{2}{4}$, followed by a section marked "p" (piano). Measure 12 begins with a dynamic of $\frac{3}{4}$. Measure 13 concludes with a dynamic of $\frac{2}{4}$.

A musical score page featuring two staves of music. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves are in common time and have a key signature of one sharp. The music includes various note heads and stems, with some notes having horizontal dashes. Measure 8 is preceded by a dynamic instruction: "⑧ Moderato pizz. col legno accelerando". Measures 9 and 10 show melodic lines with eighth-note patterns and sixteenth-note patterns. Measure 11 concludes with a dynamic instruction: "101".

10) *Presto* уп.

11) *Allegro pizz.*

12) *удар.* уп.

A musical score for string instruments. The top staff shows a melodic line with sixteenth-note patterns. Measure 13 starts with a dynamic of ff . Measure 14 begins with *rall Poco*, followed by *rit.* and ff . The bottom staff provides harmonic support with sustained notes and rhythmic patterns.

(13) *Meno*

rall Poco   *rit.* ff

(14) *a tempo*

104

A musical score for string instruments. The top staff features a continuous sixteenth-note pattern. Measure 15 ends with a dynamic of ff . Measure 16 begins with *pizz.* The bottom staff provides harmonic support with sustained notes and rhythmic patterns.

(15)

(16) *pizz.*

105

ya.

p

(17)

(18)

p

p

(19)

(20)

YOSHLIK VALSI

Vals tempida

Matysuf Xattatov musiqasi

①

②

③

Musical score page 108 featuring eight staves of music for a bowed instrument. The staves are numbered 4 through 11. Staff 5 contains the lyrics: "5-рекамни бир марта чалиш керак."

4

5-рекамни бир марта чалиш керак.

6

7

8

Musical score page 109 featuring six staves of music for a bowed instrument. The staves are numbered 9 through 14. Staff 10 includes a dynamic marking "pizz". Staff 12 includes a dynamic marking "p". Staff 13 includes a dynamic marking "f". Staff 14 includes a dynamic marking "ff".

9

10 pizz

11

12

13

14 f

fine

F. Xarratov moslashtirgan va notaga olgan Xorazm kuylari

DILOROM

Allegretto

1. *p*

2. *cresc.*

pizz c. L.

3. *y.*

y.

Pizz

1.

XAFIF

Allegretto

p

p

1.

112

UFORI XAFIF

Allegro

A musical score consisting of ten staves of music, continuing from the previous page. The tempo is marked 'Allegro'. The instrumentation is unspecified. The score features various rhythmic patterns, including eighth-note and sixteenth-note figures, and dynamic markings such as 'p' (piano), 'f' (fortissimo), and 'gliss. cl.' (glissando on clarinet). The music is divided into measures by vertical bar lines.

113

USHLINI UFORISI

Allegretto

Musical score for page 114, main section. The score consists of eight staves of music in G major, common time. The tempo is Allegretto. The music features eighth and sixteenth-note patterns. The first four staves are identical, followed by four staves of descending eighth-note patterns.

Musical score for page 115, continuing the main section. The score consists of eight staves of music in G major, common time. The music continues the eighth-note patterns established in the previous section, maintaining the Allegretto tempo.

Allegretto

BAXTIMIZ

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T., Sharq, 1988.
2. Karimov I. A. Istiqbol va ma'naviyat. T., O'zbekiston, 1994.
3. Karimov I. A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz. T., O'zbekiston, 2001.
4. Abdurahimova F. Anvar Liviev. T., 2004.
5. Azimov K. T. O'zbekiston dirijyorlari. T., 2003.
6. Lutfullaev A. Ahmad Odilov. T., O'qituvchi, 1998.
7. Odilov A., Petrosyans A. "Chang darsligi", II nashr. T., O'qituvchi, 1976.
8. Olimboeva K., Ahmedov M. Народные музыканты Узбекистана. T., 1959.
9. Вызго Т., Петросянц А. Узбекский оркестр народных инструментов. Гослитиздат, 1962.
10. Пути развития узбекской музыки. Сборник статей под ред. Проф. С. Л. Гинзбурга. Искусство, 1946.
11. Fitrat – O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi.
12. Петросянц А. Инструментоведение. Узполиграфиздат, 1951.
13. Караматов Ф., Вызго Т. Узбекские народные инструменты.
14. Семенов А. Среднеазиатский трактат по музыке Дарвеш Али. T., 1946.
15. Вексель С. М. История узбекской музыкальной культуры. Т., Учитель, 1965.
16. Yusupov M. Xorazm maqomlari, II том. T., 1980.
17. Беляев В. Музикальные инструменты Узбекистана. М., 1933.
18. Навои А. Семь планет. Собрание сочинений в 10 томах. Т., 1968.
19. Mulla Bekjon Rahmon o'g'li Muhammad Yusuf Devonzoda. Xorazm musiqiy tarixchasi. T., 1998.
20. Романовская Е. Узбекские народные песни. Книга 1. Т., 1939.

MUNDARIJA

Muallifdan	3
Yodnomalar	5
Muhammad Yoqub Xarrat	8
Matyusuf Xarratov	12
Fozil Xarratov	17
Ustozni yod etib	22
Fozil Xarratov ijrosida gramplastinkaga yozilgan kuylar ro'yxati	32
Fozil Xarratov ijro etigan asarlar ro'yxati	32
Fozil Xarratovning asosiy ilmiy-ijodiy ishlari ro'yxati	33
Fozil Xarratov tomonidan chang uchun moslashtirilgan xalq kuylari	34
Fotolavhalar	35
Nota matnlariga sharxlar	39
MUSIQA ASARLARI	
Gulbahor va tanovar	43
Signal	49
Raqs («Ko'r o'g'li» operasidan)	55
Qilichbozlar raqsi	65
Lezgmka («Gayane» baletidan)	70
Neapolitancha tarantella	85
Belorus raqlari	96
Yoshlik valsi	107
Dilorom	110
Xasif	111
Ufori xasif	113
Ushlini uforisi	114
Baxtimiz	116
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	118

Shukurova Fazilat

**CHOLG'U IJROCHILIGI TARIXIDAN
(XARRATOVLAR SULOLASI)**

Madaniyat va san'at ta'lif muassasalari uchun o'quv qo'llanma

Muharrir: *H. Yo'idosheva*

Mas'ul muharrir: *S. Begmatov*

Texnik muharrir: *O. Plugar*

Chop etishga berildi 18.10.2005 йил. Bichimi 60x84 1/16
ofset qog'ozda ofset usulda. Sharqli bosma tobog'i 7,5.
Nusxa 200 dona. Buyurtma N118

«OTIS» shu'ba korxonasi bosmaxonasida chop etildi.

MANZIL:

O'zbekiston Respublikasi, Toshkent sh., Halqlar Do'stligi, 44-a.

O'zbekiston davlat konservatoriysi Orkestr dirijorligi kafedrası dotsenti, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, 1-Respublika xalq cholg'u va bayan bo'yicha yosh ijrochilar ko'rik-tanlovi g'olib, xotin-qizlardan birinchl changchi-sozanda Fazilat Shukurova 1946-yil 16-iyunda Samarqand viloyati Payshanba qishlog'ida xizmatchi oilasida tavallud topdi. Maktab davridan boshlangan musiqaga bo'lgan havas uni san'at olamiga yetaklab keldi. 1967-yili Toshkent davlat konservatoriyasining xalq cholg'ulari bo'limini chang mutaxassisligi bo'yicha tamomlab, ilk ish faoliyatini O'zbekiston davlat filarmoniyasida boshladi. Chet el gastrol safarlarida bo'lib, o'zbek sozi - chang ijrosida o'zbek mumtoz, xalq kuy-qo'shiqlarini, O'zbekiston hamda chet el kompozitorlari asarlarini targ'ib qilib keldi.

1980-yildan boshlab O'zbekiston davlat konservatoriyasining Orkestr dirijorligi kafedrasida dirijorlik va chang sinfi bo'yicha o'qituvchilik qilib kelmoqda. Yosh talabalarni har tomonlama yetuk inson bo'lib tarbiyalanishiga o'z ulushim qo'shib, bor kuchim ayamasdan xizmat qilmoqda. O'zbekiston davlat konservatoriyasining xotin-qizlar qo'mitasiga raisi sifatida talaba-qizlarga boshchilik qilishdek mas'uliyatli vazifani ham bajarib kelmoqda.